

SLUŽBA ŽENE U PRVOKRŠĆANSKOJ ZAJEDNICI

DR ADALBERT REBIĆ

LITERATURA

BAUER, J. B., Uxores circumducere (1. Kor 9,5), u *Biblische Zeitschrift* (Neue Folge) 3 (1959) 94—102; BLUM G. G., Das Amt der Frau im Neuen Testament, u *Novum Testamentum* 7 (1964) 142—161; BOPP L., Das Witwentum als organische Gliedschaft im Gemeinschaftsleben der alten Kirche, Mannheim 1950; COLSON J., La fonction diaconale aux origines de l'Eglise, Paris 1960; DANIELOU J., The Ministry of Women in the Early Church, London (The Faith Press); DAVIES J. G., Deacons, Deaconesses and the Minor Orders in the Patristic Period, u *Journal of Ecclesiastic History* 14 (1963) 1—15; FORGET J., Diaconesses, u *Dictionnaire de théologie catholique*, svezak 4, stup. 685—703; DIECKOFF A. W., Die Diakonissen der alten Kirche, u *Monatsschrift für Diakonie und innere Mission* 1 (1876—1877) 289—309, 348—357 i 394—408; GRAYSON R., Les origines du célibat ecclésiastique du premier au septième siècle, Gembloux 1970; HEILER F., Wertung und Wirksamkeit der Frau in der christlichen Kirche, u *Zborniku Veritati* (Festgabe für Johannes Hessen), München 1949, 116—140; KAEHLER E., Die Frau in den paulinischen Briefen, Zürich 1960; KALSBACH A., Diakonisse, u *Reallexikon für Antike und Christentum*, svezak III kol. 917—928; LECLERCQ H., Diaconesse, u *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, sv. 4 col. 725—733; ISTI, Femme, u *Dictionnaire d'archéologie chrétienne et de liturgie*, sv. 5 col. 1300—1353; LEIPOLDT J., Die Frau in der antiken Welt und im Urchristentum, Leipzig 1954; OEPKE A., Gyne u *Theologisches Wörterbuch zum Neuen Testament*, svezak 1, 776—790; SCHAEFER P., Der Dienst der Frau in der alten Kirche, u *Eine Heilige Kirche* 21 (1939) 49—57; SPICQ C., Saint Paul. Les épîtres pastorales, Paris 1969; THEODOROS E. D., Hē Heirotonia, e heirotesia tōn diakonissōn, u *Theologia* 25 (1954) 430—469, 576—601, 26 (1955) 57—76; TURNER C. H., Ministries of Women in the Primitive Church. Widow, Deaconess and Virgin in the First Centuries, u *Catholic and Apostolic. Collected Papers* (N. H. Bate) London 1931, s. 316—351; VAESSEN C. J. H., Die Stellung der Frau. Theologische Betrachtungen nach der Lehre der Heiligen Schrift und der kirchlichen Lehramtes, Romae 1956 (doktorska disertacija na Angelicum); VAN DER MEER H., Priestertum der Frau? *Quaestiones disputatae* 42, Freiburg-im-Breisgau 1969; WAHL J. A., The Exclusion of Women from Holy Orders, Washington, D. C. 1959 (The Catholic University of America. Studies in Sacred Theology, 2nd Series); WENDLAND H. D., Das biblische Wort über die Frau, u *Partnerschaft* 1953; ISTI, Die Frau in der Gemeinde nach dem Neuen Testament, u *Die Theologin*, svezak 2, 1954. WINDISCH H., Sinn und Geltung des »Mulier taceat in Ecclesia« u *Die Christliche Welt*, br. 44, 1930; ZSCHARNACK L., Der Dienst der Frau in den ersten Jahrhunderten der christlichen Kirche, Göttingen 1902.

UVOD

Posljednjih se godina mnogo piše i raspravlja o položaju i službi žene u Crkvi. U građanskom društvu žene su se emancipirale. Uspjele su se probiti i do onih službi na koje su do jučer pravo imali samo muškarci. Donedavna je bilo nepojmljivo da žene budu u službi vojske kao časnice, ili možda u službi policije, kriminalistike i mnogih drugih područja koja su muškarci svojatali samo za se. Danas je sasvim normalno da su one djelatne i u takvim službama. Nije stoga čudo što se sa svom ozbilj-

nošću danas postavlja pitanje ženina službovanja u Crkvi. Tradicija u tome nije na strani žene. Stoljećima su bile sasvim isključene ne samo iz službe prezbitera i episkopata koju nisu imale nikad, pa ni u počecima kršćanstva, nego i iz službe đakonata koju su ipak u počecima kršćanstva kratko vrijeme obnašale. Isključivanje žena iz crkvenih službi bilo je posljedica određenog judaističkog mentaliteta i nekih strujanja u grčko-rimskom svijetu prvokršćanskih vremena. Dosljedan izraz takvog mentaliteta i takvih strujanja u prvom kršćanskom stoljeću jest i ono načelo »Mulier taceat in Ecclesia!« što se nalazi u 1 Kor 14,33—34.

Budući da je nama kršćanima mjerilo vjerovanja i djelovanja katolička tradicija koja je ukorijenjena u vremenu Isusa Krista i njegovih apostola, želio bih u ovom kratkom napisu pokazati kakvu su funkciju žene imale u prvo, novozavjetno vrijeme Crkve. U njemu su počeci i korijeni katoličke tradicije. Upravo praksa prvog stoljeća može nam poslužiti kao vodič u razmišljanju i rješavanju pitanja ženina današnjeg službovanja u Crkvi.

Doista ne možemo, kao prvo i osnovno, poreći da su u prvokršćanskim zajednicama žene imale vrlo važnu ulogu. A neki misle¹ da su u nekim prvokršćanskim zajednicama bile čak dionice klera. Takve su se zvale »djakonise« a katkad i »udovice«. Egzegeti i povjesničari Crkve već dugo raspravljaju o tome jesu li te službe bile različite ili je to bila jedna služba s dva različita naziva.² Općenito drže da su ili postojale doista dvije različite službe koje se ipak nisu obavljale u isto vrijeme na istom mjestu nego susljedno, ili da su postojale dvije različite grupe, đakonise i udovice, koje su obavljale istu službu, što dakako nije značilo da je samim time što je neka žena bila udovica i obavljala neku službu u Crkvi.

O pitanju službovanja žene u Crkvi napisano je nekoliko studija već potkraj prošlog i na početku ovog stoljeća³ a još više između dva rata i poslije rata do danas.⁴ U tim studijama više se raspravljalo o pitanju

1 R. GRAYSON, *The Ministry of Women in the Early Church* (prijevod s francuskog *Le ministère des femmes dans l'Église ancienne*, Gembloux, Belgija), The Liturgical Press; Collegeville, Minnesota 1976, str. XI

2 L. ZSCHARNACK, *Der Dienst der Frau in den ersten Jahrhunderten der christlichen Kirche*, Göttingen 1902, pisao je već početkom ovog stoljeća o razlici tih dviju službi, đakonisa s jedne strane, i udovica s druge strane.

3 A. J. PANKOWSKI, *De diaconissis*, Regensburg 1866; A. W. Dieckhoff, *Die Diakonissen der alten Kirche*, u časopisu *Monatschrift für Diakonie und innere Mission I* (1876—1877) str. 289—309, 348—352, 394—408. G. UHLHORN, *Die christliche Liebestätigkeit in der alten Kirche*, Stuttgart 1882, str. 159—171; T. SCHAEFER, *Die weibliche Diakonie in ihrem ganzem Umfang*, I, Potsdam 1887, str. 1—61; E. VON DER GÜLTZ, *Der Dienst der Frau in der christlichen Kirche*, Potsdam 1914², str. 5—48 C. Robinson, *The Ministry of Deaconesses*, London 1898; i mnogi članci u stručnim teološkim časopisima.

4 A. KALSBACH, *Die altkirchliche Einrichtung der Diakonissen bis zu ihrem Erlöschen*, u časopisu *Römische Quartalschrift*, Suppl. 22, Freiburg 1926; A. ROSAMBERT, *Laveuve en droit canonique jusqu'au XIVe siècle*, Paris 1923; J. MAYER (izd.), *Monumenta de viduis, diaconissis virginibusque tractantia*, Florilegium patristicum 42, Bonn 1938; C. H. TURNER, *Ministries of Women in the Primitive Church. Widow, Deaconess and Virgin in the First Four Centuries*, u Zborniku Catholic and Apostolic, Editio N.H. Bate 1931, J. COLSON, *La fonction diaconale aux origines de l'Église*, 1960; J. DANIELOU, *Le ministère des femmes dans l'Église ancienne*, u *La Maison-Dieu* 661 (1960) str. 70—96; H. BORSINGER, *Rechtstellung der Frau in der katholischen Kirche*, Bornaleipzig 1930; C. J. H. VAESSEN, *Die Stellung der Frau*, Theologische Betrachtungen nach der Lehre der Heiligen Schrift und der kirchlichen Lehramtes, Roma 1956; J. A. WAHL, *The Exclusion of Women from Holy Orders*, Washington 1959 i mnogi članci u enciklopedijama i teološkim rječnicima.

udovica i đakonisa a manje općenito o službi žene u Crkvi. U novije se vrijeme više raspravlja o službi žene naprosto.

Činjenica je da žene ni u novozavjetno vrijeme nisu imale (druge) službe u Crkvi osim službe đakonise i udovice. Sigurno je da su tome krivi stanoviti sociološki uvjeti onog vremena i neki uvjeti ideološke naravi. Vrlo je zanimljivo kako je u tekst Svetog pisma Novoga zavjeta mogla doći rečenica koja inače baš ne odgovara mentalitetu i pogledima svetog Pavla: »Kao i u svim crkvama svetih, žene neka na sastancima šute! Njima se ne dopušta govoriti, već neka se pokoravaju kako im Zakon propisuje.« (1 Kor 14,33b—34). Već je godine 1905. P. de Labriolle o tom anti-feminističkom mentalitetu napisao jednu studiju kojoj je upravo dao kao naslov ovu rečenicu iz 1 Kor 14,34.⁵ U podnaslov je stavio svoj odgovor na pitanje o takvom anti-feminističkom stavu: »Un aspect de la lutte anti-montaniste!« Prema njemu krivac je za takvu rečenicu bio anti-montanistički pokret. Prema Montanusu mogle su i žene obavljati stanovite službe. Dapače, dvije su žene poznate kao glavne objaviteljice božanskih istina uz Montanusa. To su Prisc(il)a i Maksimila. Maksimila je imala veliki utjecaj na montanistički pokret. Ona je nadživjela i Montanusa i Prisc(il)u. Takva rečenica kao ona u 1 Kor 14,34: »žene neka na sastancima šute« može biti odgovor na preveliku ulogu koju su žene imale u montanizmu.

Službi žene u prvoj Crkvi i u drugim religijama bio je posvećen cijeli broj časopisa *Eine heilige Kirche* iz godine 1939.,⁶ a godine 1959. je o toj temi održao izvrsno predavanje J. Danielou. Njegovo je predavanje o službama žene u prvoj Crkvi objavljeno u *La Maison-Dieu*.⁷ On je istakao činjenicu da su žene u prvokršćanskim zajednicama imale vrlo važne službe ali nikad nisu bile pripuštene službi svećenika-prezbitera. Poslije tih studija što su se bavile više pitanjem službe žene u prvoj Crkvi, bilo se pojavilo više napisa o liku žene u Novom zavjetu naprosto ili o svećeništvu žene u prvoj Crkvi. Spomenimo samo neke: F. Heiler, G. Huls, J. Leipoldt, H. van der Meer, C. Vaessen i J. A. Wahl. C. Vaessen i J. A. Wahl su napisali o tome svoje doktorske disertacije.⁸ Prva je disertacija zapravo samo nabranje mišljenja onih koji su o toj temi prije toga nešto napisali, a pisac ne zauzima nikakav stav prema tim mišljenjima, još manje ih kritizira. Druga pak disertacija preuzima komentatorske tekstove o svetopisamskim mjestima na kojima nešto ima o službi žene. To su obično stariji komentatori i egzegeti npr. Estius, Cornelius, Lapidé i drugi. Dakako, poseže obilno za otačkom literaturom.

U ovom ćemo napisu pokušati rasvijetliti pitanje službe žene u staroj kršćanskoj zajednici. Nećemo moći ovdje odgovoriti na sva pitanja koja nastaju u okviru takve teme. Ima naprosto pitanja na koja se još ne može definitivno odgovoriti, budući da još ne možemo dohvatiti sve

5 P. DE LABRIOLLE, »*Mulieres in Ecclesia taceant*«. Un aspect de la lutte anti-montaniste. U časopisu *Bulletin d'ancienne littérature et d'archéologie chrétienne*, I, 1911, str. 1—24, 103—122. Na istoj razini je i članak H. Leclercqa »Femme« u *DACL* 5, 1300—1353.

6 Casopis *EINE HEILIGE KIRCHE* 21 godine 1939.

7 J. DANIELOU, *Le ministère des femmes dans l'église ancienne*. U časopisu *La Maison-Dieu* 61 (1950) str. 70—96.

8 C. J. H. VAESSEN, *Die Stellung der Frau*, i J. A. WAHL, *The Exclusion of Women from Holy Orders*, Washington 1959.

povijesne sastavnice ni sva teološka strujanja onog vremena. Za pitanje zašto je prva crkvena zajednica odbila žene od svećeništva svakako je važno to kakvu je sliku o ženi Crkva u to vrijeme imala. [Bit će to, dakako, slika žene kakva je mogla nastati u judaističko-grčko-rimskom ambijentu u kom je nastalo kršćanstvo. Svakako je najvažniju ulogu odigrala u tome ona slika žene kakvu je imalo kasno židovstvo koje je tako duboko impregniralo kršćanstvo.]

Mi smo se u ovom napisu ograničili u istraživanju. Kad govorimo o novo-zavjetnom vremenu, mislimo na vrijeme u kome su nastali novo-zavjetni spisi, a kad govorimo o prvoj Crkvi ili o staroj Crkvi ili o prvo-kršćanskoj zajednici, onda mislimo na Crkvu koja se razvijala na tlu Palestine i izvan nje u grčko-rimskom svijetu potkraj prvog i na početku drugog stoljeća naše kršćanske ere. Da bismo temu cjelovito zaokružili trebalo bi u obzir uzeti i otačke spise iz kasnijeg vremena, na primjer iz vremena od drugog do šestog stoljeća. No to je ipak već drugi korak u istraživanju te teme.

SLUŽBA ŽENE U STAROM ZAVJETU

Ovo poglavlje zapravo ne ulazi u obujam našeg istraživanja i napisa. No važno je zato da bismo mogli bolje razumjeti ono što Novi zavjet govori o službama žene. Tâ Novi zavjet ne možemo razumjeti bez Staroga, kao što uostalom ni Stari ne možemo razumjeti bez Novoga. Položaj žene u židovstvu Staroga zavjeta bio je mnogo bolji nego igdje drugdje u starome svijetu. Stari zavjet gaji poštovanje prema ženi jednako kao i prema muškarcu, jer su jedno i drugo odraz slike Božje u ovom svijetu. Ženi osigurava sva ona socijalna prava koja ima i muškarac. No unatoč tome žena u Starome zavjetu ne zauzima isto mjesto kao i muškarac. U starome Izraelu prevladava muški tip kulture, patrijarhalni tip kulture: muškarac-patrijarh vlada u obitelji, vlada u plemenu, vlada u narodu. Stoga je razumljivo da se i objava u Starome zavjetu događala baš u takvim okvirima, u patrijarhalnim okvirima. Objava Božja izražena je u muškim kategorijama. Bog je zapravo idealni muškarac, nipošto idealna žena; Bog je idealan otac ali ne i majka (osim u rijetkim slučajevima proročke literature). Narodi oko Izraela imali su i ženske bogove. Izrael ne poznaje ženskog boga. Prema izraelskoj objaviteljskoj zamisli u Bogu se zapravo kao u nekom svom pratemelju kriju muško i žensko zajedno ali tako da Bog neizmjerljivo nadilazi i jedno i drugo. »Na svoju sliku stvori Bog čovjeka, na sliku Božju on ga stvori, muško i žensko stvori ih« (Post 1,27). Bog se zrcali u ovom vidljivom svijetu jednako preko muškarca kao i preko žene. Ipak starozavjetni Bog, pa i novo-zavjetni Bog (zapravo još više) izražava se muškim kategorijama.

Upravo zbog takve muške kulture i sociološke uvjetovanosti, žene u Starome zavjetu nemaju udjela (osim rijetkih iznimaka!) u javnom političkom i vjerskom životu. I premda je bilo iznimaka na čisto političkoj razini (kraljice Atalija i Izabela, sutkinja Debora), na vjerskoj ih nije bilo. Zbog mnogostruke zakonske nečistoće ona nije mogla obavljati svećeničke službe, a nije joj bilo dopušteno prići ni u blizinu Svetišta nad svetištem. Istina u vrijeme izlaska one su posluživale na pragu šatora

sastanka (Izl 38,8). No u čemu se to njihovo posluživanje sastojalo, ne znamo. Osim zakonske nečistoće postojao je još jedan drugi uzrok koji je u Starome zavjetu sprečavao ženama pristup u svetište i u svećeništvo, a to je bila kanaanska sakralna prostitucija. U narodu je bila živa uspomena na te kanaanske prostitucijske kultske obrede u kojima je žena imala tako važnu ulogu. Stari je zavjet zato ženu držao daleko od žrtvenika i daleko od svećeništva.

Proročka služba je vrlo važan činilac starozavjetne religije. I u njoj su muškarci vodili glavnu riječ. Ipak, Stari zavjet zna i za neke proročice kao što uostalom zna za proročice okolni svijet Izraela (Egipat, Kanaan i Mezopotamija). U Starom se zavjetu naime poimence spominju žene proročice koje su vršile proročku službu: *Mirjam*, sestra Aronova (usp. Izl 15,20), *Debora*, proročica koja je neko vrijeme i sudila nad Izraelom (usp. Suci 4,4) *Hulda*, proročica u južnom kraljevstvu, spominje se u vezi s kraljem Jošijom (usp. 2 Kr 22,14) i proročica *Noadja*, koja je djelovala za vrijeme Nehemije poslije povratka iz babilonskog sužanjstva (usp. Neh 6,14). Njima bismo mogli pribrojiti i proročicu *Anu* koju spominje Luka u opisu Isusova djetinjstva (usp. Lk 2,36). No te su proročice u Starome zavjetu ipak sasvim zasjenjene djelovanjem velikih proroka *muškaraca* kao što su bili Ilija, Elišej, Izaija, Amos, Hošėja, Jeremija, Ezekijel i drugi. Za mesijanska je vremena ipak prorok Miheja prorekao dar proroštva i za muškarce i za žene: »Poslije ovoga izlit će Duha svoga na svako tijelo i prorocat će vaši sinovi i kćeri, vaši će starci sanjati sne, a vaši mladići gledati viđenja.« (Mih 3,1—2). To je proroštvo ženama u Novome zavjetu omogućivalo pristup k nekim mesijanskim službama za koje u Staroj ekonomiji spasenja još nije bilo mjesta.

ŽENE U PRATNJI ISUSOVOJ

S Isusom dolazi velika promjena u svemu pa i u gledanju na ženu. Isus ima bitno drugačiji stav prema ženi nego što ga imaše Stari zavjet, nego što ga imaše poganski svijet. Za Isusa žena je zajedno s muškarcem pred Bogom sasvim ravnopravna. Taj svoj stav Isus više objavljuje činima nego riječima. O ženama uvijek lijepo govori u svojim usporedbama (usp. Mt 13,33; i 25,1 i slično). U svom javnom nastupanju on ne odbija žene od sebe nego s njima uspostavlja kontakte: pomaže im, čini i na njima čudesne znakove, oprašta im slabosti, rado prihvaća njihovu pomoć, draga mu je njihova zauzetost i njihovo suosjećanje za nj. Štoviše, on s njima i prijateljuje (primjer Marte i Marije, Lazarovih sestara). Izjavljuje da će i bludnice kao i carinici, ako se iskreno obrate Bogu, ući u Kraljevstvo Božje, i to čak pred farizejima legalistima koji su inače ženu prezirali kao neuko i niže stvorenje. U Isusovo vrijeme ortodoksni su Židovi, osobito farizeji, općenito negativno gledali na ženu i prezirali je. Postojala je čak i molitva koju je pobožni Židov svaki dan molio: »Blagoslovljen da si, Gospode Bože naš, što me nisi stvorio ni poganinom, ni ženom, ni nezalicom!« A žena je morala moliti: »Hvaljen budi, Gospodine, koji si me stvorio prema svojoj volji.«⁹ Židovi nisu običavali javno razgovarati sa ženom (usp. Iv 4,27), a rabini su ženu smatrali čak

⁹ Usp. X. LEON-DUFOUR, *Rječnik biblijske teologije*, KS, Zagreb 1969, str. 1546.

nedostojnom iste vjerske pouke koju su primali muškarci. Isus Krist se distancira od takva ortodoksno židovskog stava prema ženi. On riječju i djelom ženu uzvisuje i postavlja na prijesto njezina dostojanstva. Tako se ženama predstavlja kao njihov istinski osloboditelj.

Matej spominje u rodoslovlju Isusovu čak četiri žene, *Tamaru, Rahabu, Rutu* i *Betšabeju*, i to žene koje (osim Rute) u Bibliji baš nisu uživale dobar glas. Rahaba i Betšabeja su poznate grešnice. A povrh toga su strankinje sve četiri: Rut je Moabićanka, Betšabeja je bila Hetićanka, Rahaba je bila Kananejka a vjerojatno je Kananejka bila i Tamara. Matej je htio time istaknuti kako je Isus Krist bio temeljito ukorijenjen u ljudsku zajednicu. I žene su u njoj imale svoje mjesto. Krist je došao osloboditi ne samo muževe nego i žene. U novoj zajednici koju Krist osniva ne smije više biti razlike ni između Židova i Grka, ni između slobodnjaka i roba, a ni između muškarca i žene (usp. Gal 3,28).

Isus je propovijedao Radosnu vijest o Kraljevstvu Božjem jednako muškarcima i ženama. Žene su ga osobito rado slušale. Ta baš su one živo osjetile oslobodenje od robovanja. Zar nije baš neka žena kliknula od radosti: »Blažena utroba koja te nosila i prsi koje si sisao!« (Lk 11,27). Žene su mu bile vjerne sve do križnog puta (žene ga oplakivale, Veronika mu dala rubac da otare lice, žene stoje podalje od križa, pomazuju mu tijelo, one otkrivaju prazan grob!), a baš muškarci su ga iznevjerili i to onda kad je trebalo najviše uz njega stajati.

Prema nekim ranijim kršćanskim piscima i prepisivačima Evandjelja Isusa su okrivili pred Pilatom da je bunio narod i nagovarao narod da ne plaća porez caru ali i da je zavodio odnosno razdvajao žene od muževa i od djece.¹⁰

Isusa su optuživali, osobito farizeji, da ne obdržava židovske zakone, osobito one o čistoći, strogoj separaciji i ne-druženju sa ženama, napose s pogankama (taj je zakon prekršio kad se družio sa ženom Sirofenićankom).

Luka (8,1—3) se ne boji u svome Evandjelju spomenuti žene u najbližoj Isusovoj pratnji. Luka nije bio Židov nego Grk poganin i po zanimanju liječnik. On spominje kako su Isusa uz bok Dvanaestorice pratile sve od Galileje pa do Jeruzalema i neke žene. »Zatim je (Isus) redom obilazio gradove i sela propovijedajući i navješćujući Radosnu vijest o Kraljevstvu Božjem. Pratila ga Dvanaestorica i neke žene što ih je izliječio od zlih duhova i bolesti; *Marija*, zvana Magdalena, iz koje bijaše izišlo sedam zlih duhova; *Ivana*, žena Herodova upravitelja Kuza; *Suzana* i *mnoge druge*, koje su ih pomagale svojim dobrima« (Lk 8,1—3; usp. i Mt 5,27.55—56; Mk 15,40—41 i dr.). Isti Luka, evanđelist — on u tome odražava mentalitet i duh apostola Pavla s kojim su žene surađivale na Evandjelju i mnogo mu pomagale — spominje da su žene bile blizu Isusa i u trenutku raspeća: »Podalje su stajali svi njegovi znanci. A tako i žene koje su ga pratile od Galileje i sad to gledale.« (Lk 23,49). Žene su i prve uočile prazan grob: »Kad se vratite od groba, javite to sve Jedanae-

¹⁰ Marcion (1. stoljeće) dodaje u LK 23,2 iza riječi »kolounta forous me dounai« riječi »kai apostrefonta tas gynaikas kai ta tekna« što znači »zavodio je žene (odnosno odvrtao ih je od muževa) i djecu«. Zabilježeno kod Epifanija, Adv. haereses 42, 11, 670. Takav tekst imaju i prijevodi Evangelium Palatinum i Colbertinus (»incipiens a Galilea usque huc, et filios nostros et uxores vertit a nobis«).

storici i svim ostalima. To bijahu: *Marija iz Magdale, Ivana i Marija, Jakovljeva majka*. I ostale žene koje bijahu s njima to isto rekoše apostolima.« (Lk 24,10).

Osim Luke žene spominju i drugi evanđelisti (usp. Mt 27,55—56; 28,10. 17; Mk 15,40—41; 16,10s.; Iv 20,18s). Samo Matej, koji je pisao Evanđelje za Židove, spominje žene s nekom rezerviranošću.

Spominjanje tih žena u Evanđeljima — a spominju se osim navedenih i neke druge¹¹ — dokazuje da su te žene uživale velik ugled i imale stanovitu ulogu u prvokršćanskoj zajednici, dokazuje, štoviše, da su one mnogo pomagale apostolima i ostalim Isusovim učenicima. Iz Djela apostolskih uostalom saznajemo koliko su žene pomagale apostolima u njihovu navješćivanju Isusova Evanđelja. One su apostole pratile i na njihovim misijskim putovanjima. Saznajemo to iz jednog Pavlova prigovora onima koji su ga napadali očito i zato što sa sobom vodi i pokoju ženu, dakako da mu pomogne u apostolskom djelu: »Zar nemamo pravo na jelo i pilo? Zar nemamo pravo voditi sa sobom sestru kao i ostali apostoli i braća Gospodnja, i Kefa?« (1 Kor 9,4—5).

Zanimljivo je primijetiti da je od svih žena osim Marije, majke Isusove, najčešće spominjana *Marija Magdalena*, iz koje je Isus istjerao sedam zlih duhova. Neki je poistovjećuju s onom ženom bludnicom kojoj je Isus oprostio grijeha, no to, čini se nije ista osoba. Svakako broj »sedam duhova« pokazuje da se radilo o neizmjerljivo velikom broju zlih duhova u njoj (broj sedam je broj savršenosti i punine). Druga žena koja se često u Evanđeljima spominje jest *Ivana*, žena visokog državnog funkcionera. Njen muž je bio Herodov upravitelj (grčki: *epitropos*). Trećoj ženi koju evanđelisti često spominju znamo samo ime: *Suzana*.

Lukino isticanje žena u Isusovoj pratnji ima veliko značenje. Luka želi istaknuti da su i žene sudjelovale u Gospodinovu apostolatu kao što, dok on piše Djela apostolska, pomažu njegovim učenicima u apostolatu. Gospodinu su pomagale onime čime su mu kao žene mogle pomagati: svojim srcem, osobnim zalaganjem, svojim materijalnim dobrima i radom. Te žene koje Luka tako često spominje očito su u mladoj Crkvi bile vrlo aktivne: nisu bile samo pasivni promatrači apostolskog djela nego aktivni čimbenici. Očito je upravo njihovo zalaganje za širenje Radosne vijesti u prvoj Crkvi i njihova aktivna pomoć Luki bila povod da istakne njihov udio u radu i životu Isusa Krista samog.¹²

Premda su žene Isusu bile tako odane i vjerne, ipak on nije ni jednu od njih pribrojio apostolskom zboru. Očito je zato imao razloga. Osim socioloških, koje smo već prije naveli (položaj žene u židovstvu i u grčko-rimskom svijetu), imao je i drugi razlog. Isusov izbor Dvanaestorice ima, sasvim očito, starozavjetnu pozadinu u ustanovi *dvanaest plemena* Izraelovih koja se pak sa svoje strane temelji na povijesti patrijarha, na *Dvanaest* Jakovljevih sinova. Među njima nema žene, nema kćerke. Samo su sinovi predstavnici izraelskih plemena. Isusov izbor Dvanaestorice, dakle ustanova Dvanaestorice, ima svoje povijesno utemeljenje u

¹¹ U evanđeljima spominju se slijedeće žene: Marija Magdalena (Mt 27, 56); Marija, majka Jakovljeva i Josipova; majka sinova Zebedejevih Ivana i Jakova (27, 56); Saloma (Mk 15, 47); Ivana, žena Kuza (Lk 8,2); Suzana (Lk 8,2—3); Marija žena Kleofe (Iv 19,25) i, nadalje, Marija majka Gospodina našega Isusa Krista (na mnogim mjestima).

¹² Usp. G. G. BLUM, *Das Amt der Frau im NT*, u zborniku *Novum Testamentum* 7 (1964) 141—161.

dvanaest plemena Izraelovih. Ta Isusova ustanova ima i svoje teološko obogaćenje. Isus ustanovljuje novi narod Božji. Taj novi narod Božji temelji se ne više na dvanaest Jakovljevih (=Izraelovih) sinova nego na dvanaest Isusovih apostola.

Treba još nešto spomenuti. Isus nije ni jednu ženu pozvao u svoju pratnju, koliko znamo na temelju Evanđelja, kao što je pozvao učenike. Žene su pošle za Isusom oduševljene njegovom osobom, njegovim naukom i djelima. Isus je kao čovjek bio dijete svojeg vremena i baštinik jednog određenog mentaliteta, i to židovskog mentaliteta. U Isusovo vrijeme žena nije mogla vršiti nikakve javne službe, dapače, nije mogla biti ni pravovaljani svjedok. Isus je neizmjereno promaknuo ženu u njezinu dostojanstvu, ali s obzirom na njezinu ulogu u društvenom životu i djelovanju pokoravao se običajima svojeg vremena. I to su jedini razlozi zašto Isus nije žene pozvao među apostole, to su jedini razlozi zašto njegovi učenici nisu uzimali žene u neke važnije službe u prvoj Crkvi. Zapravo pitanje ženina udjela u crkvenoj službi možemo promatrati poglavito u kontekstu života prve Crkve i Isusovih učenika, jer u Isusovo vrijeme službe kakve su se poslije u Crkvi razvile još nisu kao takve, odnosno tako izdiferencirane, postojale. Zato pitanje ženina službovanja ili uzimanja žene u crkvenu službu s obzirom na Isusa i nema onakvu zamašitost kakvu često mnogi od nas pretpostavljaju.

ULOGA BLAŽENE DJEVICE MARIJE KAO ŽENE U EVANĐELJIMA

Bez sumnje, Marija, majka Isusova, ima posebnu ulogu u životu i djelu njegovu. Mnogi su kršćanski pisci smatrali da Marija ima u odnosu na žene onu ulogu koju Isus ima u odnosu prema muškarcima: muškarci imaju u Isusu savršeni uzor koji treba slijediti, žene imaju u Mariji uzor koji treba slijediti. U okviru duhovnosti ima to svoje opravdanje, no bilo bi opasno previše inzistirati na takvom dualizmu. U Isusu Kristu naime ne postoji više muško i žensko nego smo svi jedno (Gal 3,28), u njemu smo svi jedan obnovljeni čovjek, obnovljeni Adam (u Post 1,26—27 Adam—Čovjek uključuje u se muško i žensko!). U tom kontekstu i Marija ne pripada više ženama nego muškarcima.¹³ Ona je majka svih ljudi, i muških i ženskih. Svi imaju u njoj svijetli uzor savršenog kršćanskog življenja.

Marijina je uloga najjasnije izražena u djevičanstvu. Ono što je Izrael predoznačavao u Starome zavjetu ostvarilo se potpunoma u Mariji. U Starome zavjetu Izrael je nazvan djevicom (Am 5,2; Iz 37,22; Tuž 1,15; 2,13), zaručnicom Jahvinom (usp. Hoš 2,18.21). Savez između Jahve i Izraela predstavljen je kao (sa)vez ljubavi. Pjesma nad pjesmama upravo je himna toj ljubavi. Izrael je nadalje u SZ shvaćen i kao majka koja rađa mnogu djecu i tako ispunja obećanje dano Abrahamu (Iz 54,1s). Od svih majki Izrael iščekuje jednu koja će biti majkom Imanuela (Iz 7,14). Kad se pojavi među ljudima taj Imanuel, tada će prestati sve muke i nevolje »Djevice Izraela«. To iščekivanje ispunja se u Mariji. Nadošla je punina vremena i Imanuel se rodio od žene (usp. Gal 4,4), od djevice

¹³ Usp. M. RIBER, *La donna nella Bibbia*, Bari 1969, str. 86.

Marije. Marija je djevica. Ali Marija nije kakva god djevica, djevica poput ostalih djevica židovskih. Djevičanstvo Marijino nije iznevjerilo brak Marijin s Josipom, nego je naprotiv taj brak ostvarilo na savršeni način, na način duhovne, nadnaravne plodnosti. U trenutku navještenja Marija je predstavljena u Evanđelju po Luki kao Kći sionska. U sebi je ostvarila ono što je u SZ taj izraz značio. U sebi je uosobila sav narod Božji (usp. Lk 1,28—33 sa Sef 3,14—18: Luka je pisao o navještenju imajući taj proročki tekst pred sobom!), djevicu Izrael. Čudesnu djevičansku plodnost Marijinu evanđelisti opisuju kao djelo Duha Jahvinog. U kasnom židovstvu koje je imalo, još uvijek nedovoljno uvaženi, utjecaj na Novi zavjet postoji čitava teologija o Duhu i njegovu djelovanju. Ta kasnožidovska teologija o Duhu temelji se na starijim sz. tekstovima, osobito onim proročkim (očito je utjecaj Ezekijela na Otkrivenje i na poslanice Pavlove).¹⁴ U toj teologiji Duh je počelo novog stvaranja, eshatološkog stvaranja (usp. na pr. Rim 8), počelo novog vremena koje započinje Kristovim uskrsnućem. Ono što se po Duhu začelo u krilu Djevice Marije ostvaruje se potpunoma u uskrsnuću od mrtvih. Isti Duh je na djelu u trenutku utjelovljenja Sina Božjega i u trenutku njegova uskrsnuća (usp. Rim 8,11). Rođenje Isusovo iz krila Marijina moralo je biti djevičansko kao što je bilo i njegovo mesijansko rođenje — ostvareno u uskrsnuću od mrtvih (usp. Rim 1,1—3) — djevičansko. U oba slučaja na djelu je Duh oživitelj. Isusovo skrajnje siromaštvo, *kenosis*, ostvareno je na križu. Djevičansko krilo Marijino simbol je tog njegova poniženja u tijelu. Zato upravo Luka povezuje u svom Evanđelju djevičansko rođenje Isusovo sa smrću Isusovom na križu. Djevičanska plodnost Marijina jest navještaj životvorne smrti Isusove. Upravo se zato Marija tako duboko i od srca zahvaljuje Bogu za ta divna djela (usp. Veliča duša moja Gospodina). Djevičanstvo Marijino je stoga u tom pogledu na razini »sablazni križa«. Ali slabost je Božja jača od jakosti ljudske (usp. 1 Kor 1,23.25). Tako, eto, djevičanstvo Marijino postaje znak vazmenog otajstva, dapače anticipacija smrti Isusove. U Lukinom evanđelju djevičanstvo Marijino ima onu ulogu koju ima u Pavlovim poslanicama križ Kristov. Djevičanstvo Marijino nije stoga cilj nego sredstvo. Djevičanska plodnost Marijina po Duhu Svetome mnogo je više nego čudo. Ono je znak nove etape u povijesti spasenja, etape Duha svetoga.

Velika je uloga Marijina — a i njezina duhovna veličina — bila i u njezinoj poslušnosti i vjernosti riječi Božjoj. Njezino djevičanstvo i materinstvo upravo su plod te vjernosti. Prije je ona bila djevica u srcu nego u tijelu, prije je ona začela dijete u srcu nego u tijelu. Zato će sv. Augustin i reći: »Marija je prije začela Isusa u svome srcu a tek onda u svome tijelu!« Marija je bila vjerna slušateljica Riječi. Znala je razmišljati u svome srcu o otajstvu pred kojim se nalazila (usp. Lk 1,29; 2,33; 2,19.51). Znala je vjerno slijediti put koji joj je zacrtao sam Bog. Na kraju nalazi se i podno križa svojega sina (usp. Iv 19,25s), s njime se zajedno žrtvuje. Zadnji je put vidimo zajedno s apostolima u dvorani Posljednje večere u iščekivanju Duha Svetoga poslije uzašašća svojega sina. Njezina je vjera odista bila velika. Zato je blažena, najblaženija od svih žena! Tako je u potpunosti shvatljiv njezin Magnificat!

¹⁴ Usp. Otk 11,11 s Ez 37,5.10 Otk 20,4 s Ez 37,1—14; Otk 21,3 s Ez 37,27; 1 Sol 4,8 s Ez 37,14; 2 Kor 6,16 s Ez 37,27.

Da li je itko od ljudi, poglavito od muževa, imao u povijesti spasenja takvu ulogu kao što ju je imala blažena Djevica Marija?! A ipak — bila je samo žena! Kakvo promaknuće žene u svjetlu objave, u novoj ekonomiji spasenja. Kakva veličanstvena emancipacija žene u ženi Mariji!

ŽENE U PRVIM KRŠĆANSKIM ZAJEDNICAMA

»Svi su ovi (to jest Jedanaestorica) bili jednodušno ustrajni u molitvi zajedno s nekim ženama, Isusovom majkom Marijom i braćom njegovom« (Dj 1,14). Žene koje ovdje Luka spominje vjerojatno su one iste koje je spomenuo u Evanđelju, koje su bile sudionice Isusova javnog apostolata, susvjedoci Isusove smrti i uskrsnuća u Jeruzalemu. Sada su poslije uzašašća Isusova zajedno s njegovim učenicima u molitvi sabrane i iščekuju dolazak Duha Svetoga. S učenicima Isusovim one stvaraju prvu jezgru mlade Crkve što se rađa. Zajedno s učenicima primaju Duha Svetoga te postaju prvenci novoga naroda Božjeg, proročkog naroda, naroda spremnog naviještati velika djela Božja. Proročki duh, plod Duha Svetoga, izliven je jednako na žene kao i na muškarce (1 Kor 11, 4; usp. Dj 2,17—18). Tako se na Duhove ispunjava Joelovo proročanstvo: »Poslije ovoga izlit ću Duha svoga na *svako tijelo*, i proricat će vaši sinovi i *kćeri*, vaši će starci sanjati sne a vaši mladići gledati viđenja. Čak ću i na sluge i *sluškinje* izliti Duha svojega u dane one.« (Joel 3,1—2). Žene primaju Duha Božjega za svoje žensko apostolsko poslanje koje, premda različito od onog muškaraca, nipošto nije manje vrijedno.

Svi su oni sakupljeni u kući *Marije*, majke Ivana-Marka, u kojoj se sve češće sastajahu prvi kršćani i u njoj slavljahu prvu euharistiju tako da ta kuća postade »majka sviju crkava«. A vlasništvo je žene čije se ime u Djelima izričito spominje. Ta je žena očigledno bila vrlo poznata u jeruzalemskoj kršćanskoj zajednici.

Po dolasku Duha Božjega i žene su izgarale od apostolske revnosti. Prema svjedočanstvima iz Djela apostolskih i Pavlovih poslanica i žene su sudjelovale u evangelizaciji koju su u prvom redu i poglavito vršili Isusovi apostoli i učenici. Imale su udjela ne samo u evangelizaciji nego i u svjedočenju za Isusa: žene jednako kao i muškarci trpe radi imena Isusova. »Savao pak pustošio crkvu; idući iz kuće u kuću izvlačio je iz njih ljude i *žene* te ih predavao u tamnicu!« (Dj 8,3).

Te apostolske žene — slobodno ih tako nazovimo — stvarale su u prvoj Crkvi posebnu skupinu. S vremenom se nazivahu »udovice« (očito su s vremenom udovice i postale!). Trebale su imati izuzetne osobine, činiti dobra djela: pomagati siromašne, vršiti ljubav u raznim oblicima (usp. 1 Tim 5,9—10). Među takvim »udovicama« je *Tabita* (hrvatski: košuta) iz Jafe, iz gradića na obali Sredozemnog mora. »Njezin se život sastojao samo od djela ljubavi i djela milosrđa koja je činila« (Dj 9,40—41). »Zatim (Petar) dozva *svete* i *udovice* te im je pokaza živu« (9,41). Te udovice stvaraju unutar kršćanske zajednice u Jafi posebnu grupu koja ima velik udio u karitasu ali i u drugim oblicima širenja Isusove Radosne vijesti.

U gradu Filipima (Makedonija) susrećemo ženu *Lidiju*, prodavačicu grimizne odjeće, koja se prikloni Pavlovim riječima i postade prva kršćanka Evrope. Prva osoba koja na tlu Evrope postaje Kristovom vjernicom jest jedna žena! Apostolu Pavlu i njegovim pratiocima ponudi stan i hranu u svojoj kući (Dj 16,14—15). U istom gradu Pavao i njegovi pratioci Luka, Sila i Timotej dobivaju svjedočanstvo od jedne žene koja idući iza njih viče: »Ovi su ljudi sluge najuzvišenijeg Boga; oni vam navješćuju put spasenja!« (Dj 16,16—17). Bila je opsjednuta vračarskim duhom. Bila je ropkinja. Dvije žene, dakle, u gradu Filipima imaju određenu ulogu u evangelizaciji. Jedna je slobodna, ozbiljna, vrlo aktivna, bogata, industrijalka i otvorena za kontakte. Druga je ropkinja, psihički opterećena, u službi drugih. Pavao se koristi uslugama prve ali ne i uslugama druge. Očito je da je žena koja je među prvima postala kršćankom u kršćanskoj zajednici imala ne samo velik ugled nego i određeni aktivni udio. To moramo pretpostaviti za Makedoniju u kojoj kao da je postojala neka vrsta ženske hegemonije. Priličan broj uglednih žena postade članovima prve kršćanske zajednice u Makedoniji (Dj 17,4).

Kad je Pavao došao u Bereju i ondje počeo propovijedati Isusovu Radosnu vijest, opet žene prve postaju Kristovim vjernicima. Prigriše vjeru »priličan broj *uglednih žena* i muževa!« (Dj 17,12). Te ugledne žene su Grkinje koje su očito imale aktivnu ulogu u tadašnjem društvu. Uostalom, one su jezgra prve kršćanske zajednice: od njih prva kršćanska zajednica raste, one su kvasac prve kršćanske zajednice. U Ateni gdje je Pavao doživio onaj neuspjeh na Aeropagu opet je jedna žena koja među njima prvima »prigrli vjeru u Isusa« i pristade uz Pavla, a zove se *Damara* (Dj 17,34).

Na svom posljednjem putovanju Pavao sa svojim pratiocima svraća u Cezareji u kuću Filipa, đakona, jednog od Sedmorice, koji je imao četiri djevice,¹⁵ »obdarene *proročkim darom*« (Dj 21,9). Taj proročki dar isticao se poglavito na kršćanskim sastancima, na kojima je riječ imala važnu ulogu. One su propovijedale Radosnu vijest Isusovu i tumačile je. To u novozavjetnom rječniku znači upravo »prorokovati«, (grčki: *profeteuein*).¹⁶ Takvih je žena koje su »prorokovale (u smislu naviještanja, otkrivanja tajna Božjih, opominjanja i nagovaranja) bilo u kršćanskim zajednicama više. O njima ćemo više reći kad budemo govorili o ulozi žene prema Pavlovim poslanicama. Očito, kad je riječ o darovima Duha Svetoga, o karizmama, nije bilo razlike između muškog i ženskog: svi su jednako dionici darova Duha Svetoga. Darove dijeli »Duh koji to razdjeljuje svakome kako hoće« (usp. 1 Kor 21,11). Duh Sveti nije uskratio svog dara ženama zato što su one žene.

SLUŽBA ŽENE PREMA PAVLOVIM POSLANICAMA

Da bismo vidjeli kakvu službu imaju žene u Pavlovim poslanicama, moramo najprije vidjeti kakav općenit stav Pavao ima prema ženama.

15 ROGER GRAYSON, *The Ministry of Women in the Early Church* (engl. prijevod s francuskog), Collegeville 1976, str. 128 bilj. 51 opširno o tim kćerima koje se kasnije nazivaju Hermiliona, Karitina, Irais i Eutihiana.

16 Usp. FRIEDRICH, riječ »profeteuein« u Kittel, ThWNT, VI, 829—857.

U tom pogledu se dosta često Pavla pomalo krivo prikazuje, prikazuje ga se koji put kao ženomrscu. On to nije bio, i nije kao apostol Kristov mogao niti biti. Žene u Pavlovim poslanicama zauzimaju posebno mjesto. Njihovo djelovanje i sudjelovanje u apostolatu Pavao ne samo tolerira nego i ohrabruje. Već u njegovoj poslanici Rimljanima susrećemo neku *Febu*, službenicu crkve u Kenhreji. Nju Pavao toplo preporučuje kršćanskoj zajednici u Rimu. »Preporučujem vam našu sestru *Febu*, službenicu Crkve u Kenhreji: lijepo je primite u Gospodinu, kako dolikuje svetima, i pomozite joj u svemu što od vas ureba, jer je i sama pomogla mnogima i meni samomu!« (Rim 16,1—2). Nju Pavao naziva *diakonos*, što na hrvatskom znači službenik. Takav je službenik Crkve bio Filip, Stjepan, iz kruga Sedmorice, koji su u ranoj Crkvi imali vrlo važnu ulogu. U vrijeme kad Pavao piše Poslanicu Rimljanima, pedesetih godina kršćanske ere (50—60 po Kr.), taj izraz još ne označuje specifičnu funkciju, posebnu đakonsku službu.¹⁷ Pavao i sebe često naziva *diakonos* Isusa Krista, a svoje apostolsko djelovanje naziva *diakonia*, služba (usp. 11,13; 1 Kor 3,5; 2 Kor 3,4; 6,13 i dr.). U 1 Kor 16,15 Pavao spominje s posebnim osjećajima »dom Stefanin« koji je prvi plod što ga je Grčka prinijela Bogu. Članovi njezina doma posvetili su se službi svetih (grčki: *eis diakonian tois hagiois*). Zato Pavao moli svete da im se pokoravaju (*etaksan autois*). Ta *diakonia* je poseban dar Božji, dar Duha Svetoga (usp. Rim 12,7). Stefana je uživala poseban dar Božji koji je na svoj osobit način iskoristila za zajednicu. Pavla veseli posjet Stefane, Fortunata i Ahajika i moli Korinćane da daju priznanje tim ljudima, a među njima je na prvom mjestu žena.

U čemu se sastojala ta *diakonia* koju su vršile žene u prvoj kršćanskoj zajednici? Feba je bila *službenik Crkve* (grčki: *diakonos tēs ekklesias tēs en Kenhreiais*). Stefana je bila *na službu svetima* (*eis diakonian tois hagiois*). Za Febu malo dalje Pavao kaže da je bila *pomoćnik* (grčki: *prostatis*) mnogima i njemu samome (Rim 16,2). Izraz *prostatis* znači branitelj, štitiitelj, zaštitnik, patron.¹⁸ Naziv *prostatis* (m. r.) ili *prostatis* (ž. r.) dobivale su u to vrijeme osobe koje su bile bogate, utjecajne pa su kao takve mogle siromašnjima, potrebitijima pomoći i zaštititi ih. Sad možemo razumjeti ulogu Febe, službenice Crkve u Kenhreji. Kenhreja je bio primorski gradić, nedaleko Korinta. Tu je bilo puno sirotinje i prolaznika. Feba je svoj dom otvorila svima. U njezinu domu održavali su se kršćanski sastanci, služila se euharistija. U to vrijeme kršćani se sastaju na euharistiju u privatnim domovima. Izgnani su iz sinagoge. Zbog velikog broja vjernika domovi su morali biti prostrani. Vlasnici, odnosno vlasnice domova imale su i određenu aktivnu ulogu u organiziranju takvih sastanaka. I to je spadalo na *diakoniju* koju su vršile.

U poslanici Rimljanima 16,3 Pavao spominje *Prisku i Akvilu* koje naziva svojim *suradnicima u Kristu Isusu* (grčki: *tous synergous mou en Christō Iēsou*). Taj naziv inače Pavao u svojim poslanicama ima samo za najbliže svoje suradnike: Timoteja (Rim 16,21), Tita (2 Kor 8,23), Epafrodita (Fil 2,25), Klementa (Fil 4,3) i druge. Taj bračni par učinio

17 Usp. GRAYSON, *The Ministry*, str. 3; KALSBACH, *Diakonisse*, str. 917, KALSBACH, *Altkirchliche Einrichtung*, str. 9—10; J. DANIELOU, *Le Ministère des femmes*, str. 6—8; J. G. DAVIES, *Deacons, Deaconesses and Orders Minors*, str. 1.

18 W. BAUER, *Wörterbuch zum NT*, riječ »prostatis« i L! Tscharnack, *Der Dienst der Frau*, str. 45—47; Gryson, *Ministry*, str. 4.

je veliku uslugu Pavlu. Bili su Židovi, graditelji šatora kao i sam Pavao, nastanili su se u Rimu, ali su iz Rima bili potjerani ediktom cara Klaudija (tim ediktom su Židovi morali napustiti Rim) i nastanili se u Korintu, a poslije su zajedno s Pavlom otišli u Malu Aziju i nastanili se u Efezu (Dj 18,1—3). Bili su vrlo ugledni, očito i prilično bogati. Njihov dom bio je sastajalište prvih kršćana (usp. Rim 16,4; 1 Kor 16,19). U njihovu je domu Pavao stanovao. S njima je zajedno pravio šatore, odnosno šatorska krila. Njih je Pavao posebno cijenio. Oni su mu i život spasili (Rim 16,4). Zanimljivo je kako Pavao uvijek spominje ženu Prisku, odnosno Priscilu, na prvom mjestu, a isto to čini i pisac Djela apostolskih. Znači da je upravo ona, žena, uživala poseban ugled i imala u suradničtvu s Pavlom poseban udio. Ona je vodeća osoba u korintskoj kršćanskoj zajednici (usp. dj 18,24—19, 1; usp. još i 1 Kor 1,12; 3,3—6.22; 4,6). Ona je apostol i organizator. Ona je¹⁰ (zajedno sa svojim mužem) dublje poučila u kršćanska otajstva Apolona, obraćena Židova iz Aleksandrije (Dj 18,24s). Taj je poslije bio vjernicima u Korintu od velike koristi, jer je bio rječit i vrlo učen čovjek.

Imamo li pred očima službu što su je vršile spomenute žene u rano-kršćanskim zajednicama, a ako u isti tren imamo pred očima društveni položaj u kakovu su inače žene bile u Židova, Grka i Rimljana, onda vidimo da je žena u prvokršćanskoj zajednici doista doživjela izvanredno veliko promaknuće i svoje izuzetno važno mjesto u javnom kršćanskom životu.

U Poslanici Rimljanima Pavao poslije Priscile i Akvile navodi još mnoga druga ženska imena. Njima šalje svoje pozdrave. To su poimence: neka Marija (Rim 16,6), koja se za vjernike mnogo trudila; Trifena, Trifoza i Persida (16,12) koja se isto tako mnogo trudila (glagol *kopiaō* koji Pavao ovdje i kod Marije upotrebljava, inače uvijek u vezi sa svojim djelom ili djelom svojih suradnika na Kristovu Evandelju: dakle, te su žene dale svoj izvanredno velik doprinos širenju Evandelja što je bio glavni posao prvih kršćana); majka Rufova (Rim 16,13), koju Pavao naziva i svojom majkom; sestra nekog Nereja (16,15); Julija, vjerojatno žena Filologa s kojim je zajedno Pavao spominje (16,15). Sve u svemu Pavao u Rim 16 spominje ukupno 15 žena i 18 muškaraca. To je vrlo važno za narav Pavlova djelovanja, za narav njegova kontaktiranja i za aktivni udio ženâ u kršćanskoj zajednici u Rimu, i *to baš* u Rimu.

Pavao spominje žene i u drugim poslanicama, ne bez razloga. Tako u Poslanici Kološanima 4,15 spominje sastanak vjernika u kući Nimfinoj. U poslanici Filipljanima spominje Evodiju i Sintihu (4,2) i moli ih da budu složne u Gospodinu. One su Pavlu pomogle u propovijedanju Radosne vijesti skupa s Klementom i ostalim suradnicima (4,3). Bez sumnje su te dvije žene bile vrlo utjecajne osobe u kršćanskoj zajednici grada Filipija kao što je Nimfa bila utjecajna u Kolosu.

Ukratko: Pavao je znao iskoristiti suradnju žena u širenju Radosne vijesti na najbolji način. Nije u njima gasio Duha koji su imale nego im je naprotiv omogućivao da taj Duh i drugima prenose. Ni traga potežnjivanju žene! Ni traga sumnjičenju vrijednosti ženina rada i ženine suradnje u širenju Radosne vijesti Isusove.

19 I sv. Ivan Krisostom pripisuje Priscili glavnu ulogu u poučavanju Apolona (PG 51, 191 D — 192 C).

U Korintu su žene zajedno s muškarcima prorokovale i glasno mogle (1 Kor 11,4—5). To Pavao nije branio; samo je zahtijevao da žene na glavi nose veo dok »prorokuju« i glasno mole. Taj zahtjev je izraz Pavlova tipično židovskog mentaliteta i nimalo nas ne treba čuditi. Veo na glavi žene dobiva i svoje teološko značenje na osnovi Ezekijelove alegorije o Jahvi kao zaručniku koji prolazi kraj Izraela kao lijepe djevojke i svojim je plaštom pokriva i s njom — s Izraelom — sklapa Savez (vidi Ez 16). Udata žena nosi veo kao znak da je sklopila vez ljubavi s mužem i tako postala dionik muževljeve slave (usp. 1 Kor 11,7). U Pavlovo vrijeme u židovstvu ženin veo nije bio znak njena ropstva. Uostalom, i muževi su po zakonu morali pokriti glavu kad su molili molitvu »šema jisrael!« i još danas muškarci moraju u sinagogu ulaziti pokrivenne glave. A Pavlov zahtjev da muževi mole gologlavi jest u kontekstu Pavlove teologije: za Pavla razotkrita glava jest znak podređenosti Bogu i znak upravljenosti prema Kristu. Žena je podređena muškarcu, muškarac Kristu, a Krist Bogu. Na taj teološki rasporedaj ne znači da je žena inferiorna prema muškarcu nego samo to da je njezina uloga drugačija. Za Pavla, koji je očito dijete svojeg vremena i baštinik židovske kulture, žena nema istu funkciju u društvu kao muškarac. Zato ona nosi drugačije odijelo. Simbolizam odijevanja žene nešto označuje: ona ima posebnu ulogu u društvu. U Pavlovo vrijeme žena s koprenom na glavi znači da ona nekome pripada. Žena bez koprene ne pripada nikomu. Ona je ili bludnica ili ropkinja. Da bi bila u društvu priznata, morala se uključiti ili u dom svojeg oca, ili u dom svojeg brata, ili u dom svojeg muža (usp. Br 5,18). Kad su se žene dobrovoljno svlačile, značilo je to da se nude muškarcima (usp. Ez 16). Po Pavlu, žena se mora nositi onako kako se nosi javno u društvu. Njegova nauka o položaju žene jest izraz njegova rabinskog odgoja. U tom kontekstu treba razumjeti i neke njegove mizogonske tvrdnje o ženi (usp. 1 Tim 2,14; 2 Kor 11,3).²⁰

Ima još jedna pozadina, još jedan razlog zašto je Pavao u 1 Kor 11 toliko inzistirao na razlici između muškarca i žene. U Korintu bijaše dualistički gnosticizam koji je naučavao da nema razlike između muškarca i žene. Za Pavla, istina, svi smo jedno u Kristu, i svi smo jednaki pred Bogom, i muški i ženske. Ali usprkos tomu muž i žena nisu isto. »U Gospodinu« muškarac ostaje muškarac a žena ostaje žena. Svaki od njih ima svoju posebnu ulogu u društvu.²¹ Gnosticisti su branili ženama da se javno mole i »proriču« tvrdeći da to čine u skladu s običajima. Pavao naprotiv dopušta da žene i javno mole na skupovima i »prorokuju«, to jest navješćuju Radosnu vijest Božju. Imamo li, dakle, pred očima onovremenske kulturne prilike, vidimo kako je Pavao zapravo otišao daleko naprijed u korist javnosti žene i njezine službe u Crkvi.

»ŽENE NEKA NA SASTANCIMA ŠUTE« (1 KOR 14,34)

Pravilo »Žene neka šute na sastancima!« čini se, ne ide u okvir onoga što dosad rekosmo o Pavlovu stavu prema ženi i njezinu službovanju u Crkvi. I ne ide! Ne ide ovo pravilo u okvir onog što je maločas Pavao

²⁰ Usp. M. RIBER, *Donna*, str. 119—123.

²¹ Usp. GRYSON, *Ministry*, str. 5.

govorio o molitvi i prorokovanju žene na javnim sastancima (1 Kor 11), dapače tome proturječi. Tu proturječnost neki autori²² raspleću tako što pretpostavljaju da je u 11. poglavlju Pavao govorio kako žene na sastancima moraju biti pokrivene glave, a u 14. poglavlju je govorio o tome kako one ne smiju na sastancima javno govoriti ili se glasno moliti. Takvo tumačenje ne može izdržati ozbiljnu kritiku.²³ Da je Pavao smatrao da je to što žene u Korintu glasno mole i »prorokuju« abuzus, on bi to jasnije iznio već u 11. poglavlju. Uostalom, to pravilo ne ide ni u kontekst onog što je Pavao na drugim mjestima u svojim poslanicama o ženama napisao, još manje u kontekst onog što je s obzirom na žene sam Pavao radio. Uostalom cio je odlomak 1 Kor 14,34—35 po malo stran Pavlovu mentalitetu s obzirom na žene za kakav mi znamo iz drugih mjesta njegovih poslanica i Djela apostolskih.

Neki autori zato razrješavaju tu protivrječnost u interpolaciji ovog teksta u 1 Kor 14.²⁴ Interpolaciju bi učinili ljudi iz judeo-kršćanske zajednice. To pokazuje pozivanje na *Zakon* bez daljnje specifikacije i izričita antifeministička zaokupljenost kakva je doista postojala u judeo-kršćanskim sredinama a nije je bilo u helenističkim. Taj je dodatak — ako je i poslije interpoliran — ipak vrlo star. A da je star potvrđuje to što se nalazi u većini starih rukopisa, premda ne uvijek na istom mjestu, i to što ga i Tim 2,11—14 već pretpostavlja i, dapače, prepričava (»žena neka uči u skrovitosti sa svom podložnosti! Ne dopuštam ženi da poučava niti da vrši vlast nad mužem; štoviše neka ostane u skrovitosti. Uistinu najprije je bio stvoren Adam, onda Eva. Osim toga Adam nije zaveden, već je žena, pošto je zavedena, upala u grijeh«). Taj je posljednji tekst čak i od 1 Kor 14,34—35 misaono dosta udaljen a da ne govorimo o drugim Pavlovim tekstovima u kojima govori o prorokovanju ženinu. A upravo su u svjetlu ovog teksta u Tim 2,11—14 kasniji teolozi tumačili onaj prvi u 1 Kor 14,34—35. Zabranu ženi da javno nastupa u Crkvi osnivali su na 1 Tim 2,11—14 i obrazlagali s dva motiva: 1) da je žena stvorena poslije Adama, i 2) da je kriva za istočni grijeh. Čini se, prema svemu, da to ipak nije izvorna misao Pavlova!

No, ma kako tekst 1 Kor 14,34—35 bio star i možda čak potjecao od Pavla, on ipak ne znači ono što u njemu anti-feministi obično nalaze. U Pavlovim poslanicama ima zapovijedi koje su permanentnog karaktera a ima i takvih koje su cirkumstancijalnog (situacijskog) karaktera. Ima naime zapovijedi u Pavlovim poslanicama koje vrijede samo za njegovo vrijeme a ne za sva vremena naprosto. Pavao na primjer stalno nagovara robove i slugu da se pokoravaju svojim gospodarima (usp. Ef 6,5; Kol 3,22s; Tit 2,9—10; 1 Pt 2,18). Onezimu koji je pobjegao od svojeg gospodara zapovijeda da mu se dobrovoljno vrati. Ne bismo prema tim tekstovima smjeli zaključiti da je ropstvo zakonito, da je ono bilo izraz volje Božje. Ono je bilo samo izraz onog vremena. Na temelju tih Pavlovih zapovijedi ne bismo mogli danas, na primjer, osuđivati pravedne obustave rada ili neke druge zakonite načine borbe proletarijata protiv njihovih poslodavaca ako su nepravedni. Ima takvih slučajeva u Pavla mnogo. U 1 Kor 11,14 npr. Pavao govori da je sramota

²² Vidi kod BLUM, *Amt der Frau*, str. 150.

²³ GRYSON, *Ministry*, str. 6

²⁴ Vidi G. FITZER, *Das Weib schweige in der Gemeinde*, München 1963; H. CONZELMANN, *Der erste Brief an die Korinther*, Göttingen 1969, str. 289—290

»ako čovjek nosi dugu kosu«. To je doista vrijedilo za njegovo vrijeme. Ali nije vrijedilo za iduća vremena. Doista je bilo mnogo muževa (i svetaca, i svećenika, i biskupa i papa) koji su nosili dugu kosu. Slično, na primjer, Pavao nagovara roditelje da udavaju ili ne udavaju svoje kćeri (usp 1 Kor 7,36s).²⁵ Iz tog nipošto ne slijedi da bi i danas roditelji morali raspolažati svojim kćerima i da kćeri ne mogu slobodno izabrati mladića kojega one žele. Nitko to danas više ne bi tvrdio!

Prilike onoga vremena ograničavale su ulogu i službu žena. U Crkvu su sve više ulazili oni koji su do juče bili pogani, Grci, Rimljani i drugi narodi. A među njima, pogotovu među Grcima, žena je imala javne službe i u društvenom i u vjerskom životu. Dapače, u nekim kultovima Grčke one su bile i svećenice, prinosile žrtvu bogovima. I u Egiptu, na primjer, mogle su žene biti svećenice. Judeokršćani nisu mogli tu stvarnost priznati i naprosto prihvatiti. Bojali su se da ne bi s ulogom žene ušlo u kršćanstvo mnogo toga iz poganstva. Neka pravila pa i neka ograničenja, u vezi sa službom žena, bila su potrebna, osobito onda kada su gnosticici sve više utjecali na kršćanske vjernike (slučaj montanista). No činjenica ostaje da su žene i dalje bile u stanovitoj mjeri vrlo aktivne u Crkvi, još i u vrijeme Plinija i Trajana pa još i oko godine 180. (usp. Acta Theclae). Uostalom već sama zabrana nazočna u 1 Kor 14,34—35 i 1 Tim 2,11—14 znači da je aktivnost žena na sastancima bila vrlo razvijena pa ju je trebalo nekako ograničiti. A znamo da se upravo u to vrijeme, to jest potkraj prvog stoljeća, razvoj crkvenih službi prezbitera, episkopa i đakona postupno stabilizirao. Jasno da je s obzirom na te službe trebalo odrediti odnos žene. Odredili su, očito s obzirom na sociološke prilike i na crkvene razloge, da žena ne bude pripuštena tim službama. Unatoč svemu tome žena je ostajala vrlo aktivna u Crkvi, na svoj način. Još potkraj 2. stoljeća Klement Aleksandrijski izjednačuje funkciju žene u Crkvi s funkcijom muškaraca.²⁶ Čini se da su onda doista montanisti prevelikim isticanjem uloge žene naškodili postojećem stanju s obzirom na službu žene u Crkvi. To možemo vidjeti u Tertulijana (160—240 po Kr.): odmah poslije svog obraćenja postaje gorljivi revnitelj za Crkvu (već je vrijeme montanista!) i u svojim djelima anti-feministički raspoložen; a kad je i sam postao montanist, postade veliki obožavatelj žena, posebno Maksimile i Priscile.²⁷ Njegov prijašnji stav je ipak imao velik utjecaj na kasnije oce, kršćanske pisce, koji su onda branili ženama *jus docendi* u crkvi.²⁸ A te težnje među vodećim ljudima u Crkvi da se ženama onemoguću naučavanje u Crkvi počinje već potkraj 1. stoljeća, razvijaju se i dobivaju sve oštrije dimenzije tijekom 2. i 3. stoljeća te su napokon u *Constitutiones Apostolicæ* (nastale oko 400. godine u Siriji, a nikad od Crkve nisu službeno bile priznate) prerasle u zakon.

ŽENE PREMA 1 TIM 3,11

U pastoralnim poslanicama ženama je zabranjeno »da poučavaju ili da vrše vlast nad mužem« (1 Tim 2,12). Naravno da su one zbog toga

²⁵ O tome opširnije kod M. Riber, Donna, str. 123—124

²⁶ Paidagogos 1,4

²⁷ Tertulijan, Apologet. 23 i De Anima 11

²⁸ Epifanije, Panarion 791; Chrisostomus, PG 11,111 col 192; Sv. Jeronim, Commentarium in ep. ad Rom 16. Navodi Riber, Donna, str. 129

isključene iz službe *prezbitera* i *episkopa* koji su dužni naučavati i upravljati zajednicom. Ipak u 1 Tim 3,1—13 gdje se govori o crkvenim službama susrećemo opet *žene* i to nabrojene zajedno s *episkopom* i *đakonom*. Govori se naime o tome kakva ljudska svojstva moraju imati *episkopi*, odnosno nadglednici, kakva svojstva *đakoni* i konačno kakva svojstva *žene* (3,11). Tekst o svojstvima žena (3,11) je dosta nezgodno uklopljen u cjelinu: 3,1—13. Tako neki egzegeti, među njima i konzervativni, npr. C. Spicq,²⁹ misle da je taj tekst ondje ušao kao rubna bilješka. Tekst 3,11 doista prekida logičnost misli započete u 3,8—10 i nastavljene u 3,12—13. Neki misle da se to odnosi na žene đakona.³⁰ Međutim to je malo vjerojatno, jer se prije nije ništa reklo o ženama episkopa, odnosno nadglednika, koje su ipak morale biti daleko važnije nego žene đakona. Uostalom, čini se da bi i grčka formulacija u tom slučaju trebala biti drugačija nego što je sada (sada u grčkom tekstu stoji: *gynaikas ōsautōs semnas* itd, a trebalo bi biti: *hai de gynaikas autōn estōsan semnai* itd).³¹ Ako je redak 3,11 ipak izvoran, onda je pisac mislio na novu kategoriju službenika, na službenike ženskog roda.³² One nemaju posebnog naziva. One su nazvane jednostavno »žene«. One su očito vršile stanovitu službu u Crkvi, ali ne znamo točno *kakvu službu*. Pretpostaviti bismo mogli da se njihova služba mogla odnositi na krštavanje, naučavanje, glasnu molitvu, pjevanje, istjerivanje đavola i slično.

UDOVICE U 1 TIM 5

U 1 Tim 5 govori se o pastirskom postupku prema zajednici udovica i prema svećenicima. Ovdje nije riječ o kakvim god udovicama nego o »pravim udovicama« (grčki: *hēras tima tas ontōs hēras*, ili: *he de ontōs hēra* itd). Neki su na osnovi tog teksta mislili da je riječ o posebnom redu s kleričkim funkcijama.³³ Drugi su takvo mišljenje odlučno odbijali.³⁴ Budući da tekst nije s obzirom na službu tih udovica jasan, teško se odlučiti. Sve ovisi o tome da li je pisac mislio da su udovice subjekt diakonije ili objekt. Ako su subjekt, onda je riječ doista o službi, ako su objekt (kao u Dj 6,1), onda se radi o karitasu. Prema svemu je očito da su one u kršćanskim zajednicama imale stanovitu ulogu. One su stavile svoju nadu u Boga, provode noć i dan u prošnjama i molitvama (1 Tim 5,5), moraju se brinuti za ukućane, moraju se unijeti u udovički popis (5,9), ne smiju biti mlađe od 60 godina (5,9), mora ih preporučiti njihova ljubav (5,10), morale su dobro odgojiti djecu, moraju biti gostoljubive itd. Ali imajući na pameti općeniti stav pastoralnih poslanica prema službi žene u Crkvi, teško bismo mogli pri-

29 Usp. C. SPICQ, *Saint Paul. Les épîtres pastorales* (Etude biblique) I, Paris 1969, str. 456

30 Među ostalima i sv. Toma Akvinski i Luter.

31 GRAYSON, *Ministry*, s. 8.

32 Tako misli Tscharmack, DIENST DER FRAU, 103—104; Kalsbach, ALTKIRCHLICHE EINRICHTUNG, 10—11; Kalsbach, DIAKONISSE, 917; Letpoldt, FRAU IN ANTIKEN WELT, 133—134; Daniélou, MINISTÈRE, str. 13—14; Spicq, EPITRES PASTORALES, 460—461; Gryson, MINISTRY, str. 8.

33 Tako misli F. Wieland, Ordinaes minores, 60. Daniélou govori o »redu žena odnosno udovica koji je paralelan drugim redovima«. P. Schaefer, Dienst der Frau, 50, u tekstu 1 Tim 5,9—10 i Rim 16,1—2 nalazi tragove crkvene službe žene. I drugi, vidi Gryson, Ministry, 129 bilj. 74

34 Tako misle C. H. TURNER, *Ministries of Women*, str. 319; J. DAVIES, *Deacons* str. 5.

hvatiti da su one ovdje shvaćene kao nositeljice posebne službe s kleričkim funkcijama. U tekstu zapravo nije ništa rečeno o njihovoj službi izričito, nego samo o svojstvima koja moraju imati. U tom tekstu je zapravo oslikan deal jedne žene, i one u braku i one u udovištvu. Više od toga u tekstu izričito nema. A naslućivati se može da je riječ i o nekoj njihovoj službi čiju narav ipak dovoljno ne poznamo.

ZAKLJUČAK

Prikazali smo u ovom kratkom napisu kakva je bila ili mogla biti služba žene u novozavjetnom vremenu. Mogli smo uočiti da je na početku prvocrkvenog života ženama bilo dano mnogo više prostora i slobode u apostolskom djelovanju nego pri kraju. Što su se s vremenom naime crkvene službe više specificirale, to se više ženama uskraćivalo te službe. Taj je razvoj pri kraju 1. stoljeća već bio završen, a tada je i ženama napokon bilo sve više onemogućavano da vrše javnu službu u Crkvi. Vidjeli smo da su bili posrijedi sociološki razlozi, a osim njih i crkvenosituacijski. Naime, utjecaj različnih heretičnih strujanja, u kojima su žene i njihove službe bile prenaplašene, uzrokovao je u prvoj Crkvi veliku rezervu prema službi žene u Crkvi. Ti crkvenosituacijski razlozi bili su uvjetovani *određenom* situacijom (hereze, sumnjiva strujanja i sumnjive tendencije).

ZUSAMMENFASSUNG

Im Artikel beschreibt Autor die Rolle der Frau im Bezug auf das Amt und den Dienst der Frau in der neutestamentlichen Zeit. Zuerst zeigt der Verfasser die Rolle der Frau im AT, um dann die Rolle der Frau im NT besser verstehen zu können. Im AT wurde die Rolle der Frau im öffentlichen Leben wegen speziellen sozio-politischen Umständen stark eingeschränkt. Obwohl solche atl. sozio-politischen Umstände auch im NT aufrecht erhalten sind, räumt man trotzdem im NT — nach den syn. Evangelien schon im Leben Jesu und noch mehr nach der Apg und Paulusbriefen in der Urkirche — der Frau das Amt und den Dienst am Wort Gottes (Prophezeiungen) und am öffentlichen Gebet ein. Dafür werden im Artikel sehr zahlreiche Beispiele angeführt und analysiert. Es wird auch der Text aus 1 Kor 14, 34—35 (»Die Frauen sollen in den Kirchen still schweigen!«) analysiert und die Möglichkeit gezeigt, dieser Text ein späterer Einschub gewesen zu sein.